

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

БАХМАТ Наталії Валеріївни на дисертаційну роботу

ТУТОВОЇ Тетяни Броніславівни

«ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ГЕТЕРОГЕННИМИ ГРУПАМИ УЧНІВ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти»

в спеціалізовану вчену раду Д 26.053.19 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова

У вступі Т.Б. Тутовою здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень, результати якого дали підстави стверджувати, що проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи (ПШ) до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів ще не стала предметом окремого наукового дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Проведені авторкою дослідження практичної підготовки в сучасних педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО) переконали її в існуванні низки суперечностей між: рівнем вимог до професійної підготовки, що відображаються у державних нормативно-правових документах, серед яких: Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.); Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) і реальною професійною підготовкою майбутніх учителів ПШ; існуючою системою професійної підготовки майбутніх учителів ПШ і недостатньою розробленістю педагогічних засобів та цілісного наукового підходу до реалізації процесу формування готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами; готовністю майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та відсутністю розробленого відповідного змістовно-методичного забезпечення. Недостатня теоретична й методична розробленість проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів»**.

У вступі показано зв'язок дослідження з відповідними науковими програмами та темами. Також авторкою визначено мету і завдання, сформульовано об'єкт і предмет наукового дослідження; схарактеризовано застосовані методи.

Структура та обсяг дисертації зумовлені логікою дослідження, яке складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (340 найменувань) і 6 додатків на 55 сторінках друкованого тексту. Загальний обсяг дисертації становить 315 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 226 сторінках. Робота містить 7 рисунків та 14 таблиць.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* спроектовано та експериментально перевірено ефективність моделі підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів; виокремлено й теоретично обґрунтовано зміст, форми, методи та педагогічні умови (модернізація практичної та науково-дослідної складових у процесі проведення педагогічної практики майбутніх учителів ПШ; інтенсифікація змісту професійної підготовки майбутніх учителів ПШ через уведення навчальної дисципліни за вибором «Педагогіка багатоманіття» та проблемного вивчення фахових дисциплін; інтеграція інноваційних освітніх технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів) підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами; визначено сутність та структуру готовності (позитивна налаштованість майбутнього педагога на інклюзивні цінності та толерантну співпрацю з гетерогенними групами учнів; «розумна» толерантність учителя, яка забезпечує формування професійної компетентності педагога в площині гетерогенності як цілісної системи; полівимірність мислення майбутніх учителів ПШ, яке характеризується: критичністю, рефлексивністю, системністю, прогностичністю та творчістю; готовність до педагогічного спілкування з гетерогенними групами учнів) майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та охарактеризовано компоненти (аксіологічний, когнітивний, комунікативний, прогностичний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, особистісно-комунікативний, рефлексивно-діяльнісний), показники, рівні (високий, середній, низький) її сформованості; охарактеризовано принципи та закономірності педагогіки гетерогенності, а саме: обумовленість навчання соціально-економічними потребами суспільства та специфікою різноманіття (гетерогенності) освітнього середовища; спрямованість навчання та виховання на створення умов для повноцінного розвитку особистості в полікультурному, гетерогенному та інклюзивному освітньому середовищі; взаємозв'язок мотиваційної сфери особистості та її освітніх потреб, а також навчально-пізнавальної активності різноманітного складу учнів; розкриття здібностей та творчого потенціалу учнів з опорою на їх індивідуальні особливості; забезпечення радості в навчанні через створення ситуації успіху в процесі оволодіння знаннями та перспективи використання їх у суспільно-корисній діяльності;

- *уточнено* сутність поняття «гетерогенність» в освітньому аспекті, «гетерогенна група учнів», «педагогічна взаємодія з гетерогенними групами учнів»;

- *удосконалено* зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у створенні й упровадженні в практику підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами діагностичного інструментарію

та науково-методичного забезпечення, що включає навчальну дисципліну за вибором «Педагогіка Багатоманіття» (модулі: «Гетерогенний аспект освіти», «Педагогічна взаємодія в НУШ»), форми та інтерактивні методи; навчально-методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у закладах вищої педагогічної освіти в контексті НУШ; розроблено індивідуальне електронне портфоліо «Освітній менеджер НУШ».

Цінним, за нашим баченням є те, що авторські матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки підручників і навчальних посібників, розроблення навчальних курсів із розвитку дизайну мислення та креативних здібностей майбутніх учителів ПШ; у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка магістрів спеціальності 013 «Початкова освіта», у психолого-педагогічних дослідженнях відповідної сфери.

У першому розділі **«Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів»** авторкою досить глибоко описано теоретичні аспекти вивчення досліджуваної проблеми, описано аналітичний огляд підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії як психолого-педагогічна проблема та виокремлено особливості підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Логічним завершенням розділу стали відповідні висновки.

Здійснення аналізу явища гетерогенності в філософо-психолого-педагогічному та соціальному аспектах, а також нормативні документи щодо інклюзії, дозволило авторці визначити, що гетерогенна група учнів – це група учнів з особливими освітніми потребами, які мають видимі (вік, стать, раса) та невидимі ознаки (освіта, інтелектуальні здібності, життєвий досвід, вихованість, національність, віросповідання, життєві та моральні принципи, сексуальна орієнтація та інше), об'єднані спільним критерієм (етнічна та релігійна приналежність; стан здоров'я, психофізіологічні особливості; соціальний статус; інтелектуальний та творчий потенціал; соціально-емоційні характеристики; субкультурні установки), знаходячись у взаємозалежності один від одного та потребують додаткової підтримки в освітньому процесі.

У результаті виконаної в першому розділі роботи дисертантка дійшла висновку про те, що цілісність підготовки майбутнього вчителя ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів забезпечується взаємозв'язком таких компонентів: об'єктивною пізнавальною діяльністю студентів, спрямованою на поглиблене розуміння сутності й структури педагогічного спілкування з гетерогенними групами учнів; уміння майбутніх учителів мислити полівимірно, за допомогою дизайну мислення; формування толерантності в гетерогенному освітньому просторі, вміння і навичок толерантної педагогічної взаємодії з учнями з особливими освітніми потребами.

У другому розділі «**Організаційно-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів**» окреслено сутнісну характеристику готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, означено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. На основі з'ясованого авторкою розроблено та запропоновано модель і педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Логічним завершенням розділу стали відповідні висновки.

У структурі готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів Т. Б. Тутовою виділено чотири структурні компоненти: аксіологічний когнітивний, комунікативний і прогностичний компоненти, які тісно пов'язані між собою, оскільки мають єдину мету.

Аксіологічний компонент готовності студентів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів визначається у визнанні кожної особистості як найвищої цінності, сформованості ціннісної спрямованості особистості та мотивації майбутнього педагога до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, мотивоване ставлення та бажання здобувати необхідні знання, вміння та навички задля успішної співпраці та толерантного спілкування з гетерогенними групами учнів, сформованості ціннісного ставлення до різнорідної учнівської аудиторії, що має особливі освітні потреби.

Когнітивний компонент, до складу якого включено володіння студентами знаннями в галузі педагогіки гетерогенності: знання сутності понять «гетерогенність» та «інклюзія» в освітньому процесі та їх відмінність; знання критеріїв багатоманіття та типологію гетерогенних груп учнів, їх психолого-педагогічної характеристики; знання закономірностей і принципів педагогіки гетерогенності; знання основ педагогіки толерантності в гетерогенному освітньому середовищі; знання основ педагогічного спілкування та педагогіки співпраці з гетерогенними групами учнів та обізнаність про дизайн-мислення, як нового типу мислення в освітній площині, що допомагає у розв'язанні педагогічних ситуацій і запобігає конфліктності в учнівській аудиторії; ґрунтовні знання форм, методів і педагогічних технологій педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Комунікативний компонент, складниками якого є вміння, набуті студентами у процесі теоретичної та практичної підготовки під час опанування знань у галузі педагогіки гетерогенності, самостійної діяльності у період педагогічних практик: уміння налагоджувати співпрацю та партнерство з учнем і класом у цілому, організовуючи спільну роботу; вміння правильно та результативно підбирати мовленнєві засоби, стиль педагогічного спілкування з усіма учасниками освітнього процесу заради результативної спільної роботи; вміння толерантного спілкування з учнями з особливими освітніми потребами; вміння моделювати толерантне педагогічне спілкування в гетерогенному освітньому просторі та здійснювати свою професійну діяльність в умовах інклюзії.

Прогностичний компонент, що визначається ступенем сформованості у студентів умінь задля запобігання конфліктності в гетерогенному освітньому просторі та освітньої дискримінації учнів з особливими освітніми потребами, основою якої є вміння прогнозувати, рефлексувати й оцінювати освітній процес у психолого-педагогічних аспектах із урахуванням реалізації індивідуального та диференційованого підходів; регулярно та свідомо здійснювати рефлексію власної професійної діяльності; професійно оцінювати педагогічні ситуації; проводити коригування власної діяльності; використовувати дизайн-мислення у педагогічній взаємодії, що характеризується полівимірністю (критичністю, рефлексивністю, системністю, прогностичністю та творчістю) з гетерогенними групами учнів і здійснювати свою професійну діяльність, а саме діяти в умовах інклюзії.

Необхідною та найважливішою передумовою визначення ефективності формування готовності студентів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів є обґрунтування відповідних критеріїв і показників сформованості досліджуваної якості та рівні готовності. Виходячи з теоретично обґрунтованої сутності та структури готовності студентів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, авторка виокремила *основні критерії* ефективності цього процесу, що охоплюють виділені та науково обґрунтовані критерії готовності майбутнього вчителя ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, а саме (стор.119):

- мотиваційно-ціннісний;
- інформаційно-когнітивний;
- особистісно-комунікативний;
- рефлексивно-діяльнісний.

У розробленні концепції моделі підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів Т. Б. Тутова керувалася основним положенням гуманістичної та гуманітарної парадигм освіти, кваліфікаційними вимогами до вчителя ПШ, обумовленими соціальним замовленням; галузевими стандартами вищої освіти, навчальними планами та програмами професійної підготовки за спеціальністю 013 Початкова освіта.

Слід зазначити, що розроблена авторська модель підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів носить гіпотетичний характер і слугує основою для реалізації освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти. У дослідженні Т. Б. Тутової модель освітнього процесу являє собою відкриту педагогічну систему з наявністю багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, які в свою чергу є умовами процесу підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Авторська розробка представлена трьома модулями, що є структурними компонентами моделі: теоретичний (мета, завдання, наукові підходи, принципи), організаційний (педагогічні умови, зміст, форми, методи, прийоми, компоненти готовності, етапи), результативний (критерії, показники, рівні готовності, результат підготовки) (стор. 163-164).

У третьому розділі «**Організація та проведення експериментального дослідження**» описано етапи та методику педагогічного експерименту, а також здійснено ретельний аналіз результатів експериментальної роботи. Логічним завершенням розділу стали відповідні висновки.

Експериментальна робота щодо визначення результативності запропонованого у процесі дослідження навчально-методичного контенту здійснювалася Т. Б. Тутовою впродовж 2015-2019 рр. Метою педагогічного дослідження авторкою було обрано перевірку ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Слід відзначити, що експериментальна робота включала в себе три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний етапи дослідження. Вхідний констатувальний етап дослідження полягав у встановленні стану готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів на початку експериментальної роботи щодо її формування. Він здійснювався відповідно до компонентного складу означеного явища, визначених критеріїв, показників і рівнів. На цьому етапі до роботи були залучені студенти 5 курсів спеціальності 013 Початкова освіта Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Житомирського державного університету імені Івана Франка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Вибір цих закладів авторка обґрунтовує тим, що у цих закладах вищої освіти здійснюється підготовка педагогів ПШ.

Другим етапом експериментальної роботи став формувальний експеримент, який характеризується реалізацією змісту, форм, методів, програми підготовки, педагогічних умов підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів відповідно до розробленої моделі. Формувальний етап експерименту склав вагомую частину авторського педагогічного дослідження, що включав в себе новий зміст і знання про нову галузь педагогічного знання – педагогіку гетерогенності.

Важливо відзначити, що ціллю цього етапу дослідниця поставила перевірку позитивної ефективності від впровадження запропонованого змісту (розроблено навчальний посібник «Педагогіка Багатоманіття»), форм, методів і педагогічних умов, які впроваджувались під час вивчення спеціальної дисципліни – спецкурсу «Педагогіка Багатоманіття». Також передбачувалося, що можна якісно покращити рівень готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів з використанням авторських розробок. На цьому етапі Т. Б. Тутовою було розроблено та впроваджено експериментальну програму з метою поетапної підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Формування готовності в експерименті здійснювалось через залучення студентів до реальної практичної діяльності під час розв'язування педагогічних задач і ситуацій на практичних заняттях, за допомогою методу дизайну мислення. Згодом уміння та знання апробувались на практиці, де студенти педагогічно взаємодіяли з гетерогенними групами учнів, збирали й аналізували інформацію про них, були мотиваційно налаштовані до педагогічної взаємодії, впроваджували сучасні педагогічні технології в умовах інклюзії, здійснювали моніторинг й оцінювання особистих здобутків та освітніх результатів гетерогенних груп. Контрольний етап було здійснено за методиками, використаними на констатувальному етапі. Встановлено, що за всіма критеріями готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів в експериментальній групі кількість студентів, які належать до високого рівня, збільшилася на 7,93%, і становила 25,75% (проти 17,82 % до початку експерименту), показник середнього рівня підвищився на 10,90 і становив 55,45% (проти 44,55 % до початку експерименту), а кількість студентів з низьким рівнем готовності зменшилась на 18,83 % і становила 18,80 % (проти 37,63 % до початку експерименту). У контрольній групі динаміка рівнів залишилася непомітною, кількість студентів із показниками високого рівня зросла лише на 1,98 % і становила 17,82%; середнього – 0,75% і становила 44,55%. Результати низького рівня зменшилися на -1,23 % і становили 37,63 % проти 38,86 % до початку експерименту, що свідчить про незначні позитивні зміни. Аналіз динаміки формування готовності майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у процесі фахової підготовки дав змогу дослідниці встановити зміни на високому, середньому та низькому рівнях як в ЕГ (+ 9,87, + 9,28, – 19,15), так і в КГ (+ 0,5, – 0,06, – 0,44).

Порівняння результатів експерименту в КГ та ЕГ дало для Т. Б. Тутової підстави зробити висновок, що під впливом упровадження моделі підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів результати в ЕГ суттєво зросли на низькому та високому рівнях. Що, у свою чергу засвідчує про ефективність розробленої й апробованої авторської моделі підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів і можливість її застосування у професійній підготовці майбутніх учителів ПШ в контексті Нової української школи.

Цілісна обґрунтованість теоретичних положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується системністю та послідовністю викладення дисертанткою змісту наукової роботи.

Аналіз дисертаційної роботи та автореферату Т. Б. Тутової дозволяє дійти висновку, що дисертантка на достатньому рівні володіє методами дослідницького, наукового, порівняльного та системного аналізу, організації та здійснення наукового дослідження, узагальнення й аналізу одержаних результатів. Ідеї і висновки, що становлять суть дисертації, сформульовано авторкою самостійно.

Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 21 науковій публікації, серед яких: 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у закордонних наукових видань, 6 тез і матеріалів доповідей апробаційного характеру, також є 5 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації. Кількість і повнота висвітлення положень дисертаційного дослідження у наукових публікаціях Т. Б. Тутової за темою дисертації відповідає чинним вимогам. Автореферат відображає зміст основних положень дисертації.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Т. Б. Тутової, необхідно висловити деякі критичні судження:

1. Авторка вказує, що практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у створенні й упровадженні в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами діагностичного інструментарію та науково-методичного забезпечення, що включає навчальну дисципліну за вибором «Педагогіка Багатоманіття» (модулі: «Гетерогенний аспект освіти», «Педагогічна взаємодія в НУШ»), однак, не зрозуміло чому не вказано розроблення посібника «Педагогіка Багатоманіття», про який йдеться в роботі. Вважаємо, що це є вагомим напрацюванням дисертантки.

2. Виокремлюючи систему загально дидактичних принципів (науковості, системності, наочності, послідовності) та специфічних принципів (єдності життя і освіти, індивідуального різноманіття, орієнтації навчання на загальнолюдські цінності, відкритості та полікультурності, інтегративності, варіативності та ін.) на стор. 141, бажано було б у їх розкритті актуалізуватись на специфіці підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

3. Огляд джерельної бази, на яку опирається авторка складає 340 позицій, з яких виявлено 139 робіт, авторство яких належить громадянам Росії – рекомендовано уникнути цього, тим більше, що у роботі авторка наскрізно опирається на їх наукові досягнення.

4. За нашим баченням, авторка заднадто багато уваги приділяє розгляду усталених і відомих явищ, зокрема терміну «модель» і «моделювання» присвячено 130-133 стор.

5. У цілому в роботі відчувається суттєвий недолік – відсутність використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у:

а) вирішенні означеної проблеми – актуальність цифрового складника в розвитку цифрового суспільства займає одне з чільних місць;

б) процесі неперервної верстки тексту;

в) роботі з джерельною базою (маркування та нумерація підпунктів, побудова змісту, посилання, зноски тощо) – це дуже збіднює та обтяжує діяльність як самої дисертантки так і експертів, опонентів та ін.

6. Робота виграла б, якби дослідниця до практичного використання включила цифровий інструментарій підготовки майбутніх учителів ПШ до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами – наразі є нагальна потреба.

7. Зміст роботи був би, за нашим баченням, більш інформативним, якби він був збагачений ілюстративним матеріалом, наразі – у Розділі 1 ілюстрації зовсім відсутні, в той же час у Розділі 2 рисунки 2.1 (стор.134) та 2.3 (стор. 144) не мають змістового характеру.

8. Результати роботи були б більш виразними, якби у висновках до кожного розділу було здійснено акцент на завданнях, які було поставлено в тому чи іншому розділі.

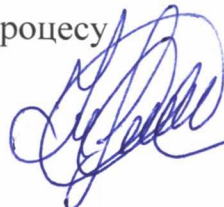
Проте, слід зазначити, що означені зауваження та побажання можна віднести до дискусійних питань, які не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації та не піддають сумніву основні наукові результати, отримані дисертанткою.

Аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих праць дисертантки дає підстави зробити загальний висновок, що дисертаційне дослідження Тугової Тетяни Броніславівни **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів»**, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

За актуальністю обраної теми, науковою новизною і практичним значенням отриманих результатів робота **Тугової Тетяни Броніславівни «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів» «Порядку присудження наукових ступенів»**, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), що є підставою для присудження її авторці – **Туговій Тетяні Броніславівні** – наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методик
початкової освіти, заступник декана педагогічного факультету
з наукової роботи та інформатизації освітнього процесу
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

H.V. Bahmat

